

**YUNON –
BAQTRIYA**

PODSHOSI YEVKRATID I TANGALARI HAQIDA

**Mamatqobilova
Saboxat Shokir qizi,**
tayanch doktorant

ANNOTATSIYA

Tarix fanida ilmiy yechimini kutayotgan muammolar talaygina. Shulardan biri – O‘zbek davlatchiligi tarixida Yunon-Baqtriya podsholigi tangalari tavsifi, ijtimoiy va madaniy hayot masalalarini yozma va moddiy manbalar bilan haqqoniy, tanqidiy tahlil qilish bugungi tarix fani va tarixchilar oldida turgan dolzarb muammolardan biridir. Tariximizni o‘rganishda tangashunoslik fanining o‘rni beqiyosdir. Tangalar bizga eramizdan avvalgi davrdan to hozirgi kungacha bo‘lib o‘tgan tarixiy va madaniy voqealar qolaversa, siyosiy, iqtisodiy, millatlarning diniy dunyoqarashlari, hukmdorlar titullari haqida ham qimmatli malumotlarni beradi. Maqolada Yunon-Baqtriya podsholigi tangalari va ularning klassifikatsiyasi, tangalar turlari va muomalasi Yunon-Baqtriya podsholigiga oid muhim numizmatik topilmalar to‘g‘risidagi ma’lumotlar aks etgan.

KALIT SO‘ZLAR:

Yunon-Baqtriya podsholigi tangalar turlari, Ellin va Sharq madaniyati, Iskandartepa yodgorligi, Yevkratid, Yevtidem, Demetriy, tangalarda aks etgan podsholik titullari.

Annotation

There are many problems waiting for a scientific solution in the science of history. One of them is the description of the coins of the Greco-Bactrian kingdom in the history of the Uzbek statehood, the truthful and critical analysis of social and cultural life issues with written and material sources is one of the urgent problems facing the science of history and historians today. The role of numismatics in studying our history is incomparable. Coins provide us with valuable information about political, economic, religious worldviews of nations, titles of rulers, in addition to the historical and cultural events that took place from BC to the present day. The article contains information about the coins of the Greco-Bactrian kingdom and their classification, types and circulation of coins, important numismatic findings related to the Greco-Bactrian kingdom.

Key words:

Types of coins of the Greco-Bactrian kingdom, Hellenic and Eastern culture, monument of Iskandartepa, Euthydemus, Demetrius, royal titles reflected on coins.

Kirish (Introduction).

Eng qadimgi davlatlar joylashgan O'zbekiston hududida ellinizm sivilizasiyasi, hind-yevropaliklarning kelib chiqishi, dunyo dinlarining o'zaro ta'siri va sharqning eng qadimiy davlatlari, ularning faoliyati kabi murakkab masalalarga oydinlik kirituvchi noyob ma'lumotlar mavjud. XIX-XX asrlarda ellinistik Baqtriya tarixi Aleksandr Makedonskiy va uning vorislarining sharqqa yurishi bilan bog'liq holda o'rganildi. Shundan kelib chiqib, numizmatik va yozma manbalar asosida Yunon-Baqtriya podsholigining tarixiga oid bir qancha qarashlar vujudga keldi. Bu manbalar asosida biz Ahamoniylar istibdodi va Aleksandr bosqini davrida Baqtriya o'lkasidagi holat haqida bilimga ega bo'lishimiz mumkin. Ellinizm tarixida Yunon-Baqtriya podsholigi yangi sahifa ochdi. [1:6] O'rta Osiyo tangashunosligi tarixi bo'yicha aytadigan bo'lsak, hukmdor tasvirining tangalarda ifodalanishi Aleksandr Makedonskiy davriga borib taqaladi. U zarb ettirgan tangalarda ilk bor podshoh va ma'budlar tasviri hamda titulini zarb ettiradi. [2:9]

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Numizmatika tarixiy hodisalarni qayta tiklash uchun eng aniq ma'lumot beruvchi tarix fanining tarmoqlaridan biridir. Numizmatik manbalar amaliy jihatdan hujjatli; ularni ishlab chiqish, tizimlashtirish va tahlil qilish, ayniqsa, o'rganilayotgan hudud tarixiga oid yozma manbalar yetarli bo'lmagan hollarda ishonchli ma'lumotlar olish imkonini beradi. [5:3] Baqtriyada zarb etilgan birinchi tangalarning paydo bo'lishi Selevkning o'g'li Antiox II (Spitamanning qizi Apamaning o'g'li) nomi bilan bog'liqdir. Bu tangalarning nomlari ham turlicha edi. Jumladan, oltindan yasalgan tangalar stater, kumush tangalar tetradraxma, draxma va yarim draxma

deb atalgan. [2:10] Antiox II (mil. avv. 280-262-yillar) tangalarining o'ng tomonida toj kiygan shoh tasviri zarb etilgan. Tersida esa libossiz Zevs tasviri tushirilgan. O'ng qo'lida bir dasta chaqmoq. Chap qo'lida esa qalqon ushlagan Zevs hamda yunon tilida "Vasilevs Antioxoy" ya'ni "Shox Antiox" degan titul yozilgan. [2:12]

Keng tarqalgan arxeologik ishlar tufayli, so'nggi yillarda, Yunon-Baqtriya numizmatikasi yuzlab tangalar bilan boyitildi, podsholikning pul munosabatlari to'g'risidagi bilimlarning rivojlanishi uchun ahamiyati kata yordamchi tarixiy fanlarning eng muhim tarmog'i hisoblangan numizmatikani naqadar muhim tarmoq ekanligini ta'kidlash lozim.[3:3] Bu yangi materiallar Markaziy Osiyo mintaqasida yashagan xalqlarning azaliy tillari va yozuvlari yodgorliklari ularning tarixi, madaniyati, munosabatlarini o'rganish jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. P. Bernard Yevkratid hukmronligining boshlanishi miloddan avvalgi 170- yilga to'g'ri keladi deb hisoblaydi. Yunon-Baqtriya podshohlari ichida Yevkratid tangalari eng ko'pi hisoblanadi. Uzundaradan olingan draxma Yevkratid tangalarining birinchi turiga mansub. Tangadagi belgilar diqqatga sazovordir. Qiymat belgilarining paydo bo'lishi, aftidan, Yevkratidning davlati shaharlari bo'ylab tangalarni birlashtirishga urinishi bilan bog'liq. Shu sababli tangalarning og'irligini ko'rsatish uchun yunoncha harflarni qo'yish zarurati paydo bo'ldi. [5:3]

Tadqiqod metodologiyasi (Research methodology).

8 nusxada 244 donani tashkil etgan Yunon-Baqtriya podsholigining tanga- pullaridan iborat, 2019-yil 14-sentyabr kuni "Ayrptom" bo'jxona chegara postida qo'lga olingan kolleksiya shunday qimmatli xazinalardan biri. Ushbu Yunon-Baqtriya tangalarini o'rganish, tizimlashtirish va tasniflash qiyosiylikni talab

qiladi, busiz ushbu numizmatik materialnin o'rganish imkonsiz bo'lib qoladi. Ushbu jamlangan kolleksiyani o'rganishda maqsad tizimlashtirish bilan cheklanib qolmasadan tipik va xronologik tasnifi yoritib berishni maqsad qilib qo'yildi. 8 guruhga mansub ushbu tangalar o'zining tasvir xarakteri, zarb etilganlik holati bilan bir biridan farq qilsa, kimyoviy tarkibi, og'irligi, diametric bilan o'xshashdir. Jumladan Yevkratid (A) guruhga kiruvchi 28 dona tanganing avers hamda revers qismida tasvir yaxshi saqlangan. Yozuvni to'liq o'qish mumkin. Ushbu guruhga kiritilgan tangalar original Yevkratid tangalarining birinchi turi hisoblanadi. Yevkratid (B) guruhiga kiruvchi 48 dona tanga Yevkratid tangalariga taqlidan zarb etilgan, bunda avers hamda reversda mavjud tasvir saqlangan, biroq asl nusxadagi tasvirdan og'ish holatlari yaqqol ko'zga tashlanadi. Yevkratid (C) guruhiga kiruvchi 8 dona tangada aversda hukmdor tasviri taqlidan tasvirlangan, reversda afsona asl nusxadagidek tasvirlangan. Yevkratid (D) guruhiga kiruvchi 5 dona tangada avers hamda revers qismida asl tasvirdan anchayin uzoqlashish holatini ko'rish mumkin. Yevkratid (E) guruhiga kiruvchi 4 dona tangada asl tasvirdan chekinish holadi darajasi oshib borgan. Yevkratid (F) guruhiga kiruvchi 100 dona tangada tasvirni mutlaqo ko'rish imkoni yo'q biroq kimyoviy taxlili o'rganilayotgan Yevkratid tangalarining boshqa guruhga kiruvchi tangalarga juda o'xshash.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Yevkratid hukmronligi bosqichlarining nisbiy xronologiyasi tangalar bilan belgilanadi. Kumush tangalar ikonografik jihatdan ikkita asosiy turga bo'linadi. Birinchi tur: aversda diademdagi ko'krak qafasigacha bo'lgan hukmdor tasviri, reversda dafna shohlari bilan chopayotgan otlardagi Dioskur tasviri hamda oddiy afsona Qirol hukmdor Yevkratidning (tangasi) ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ afsonasi ifodalangan. [2:12] Ikkinchi tur o'ng tomonida makedoncha dubulg'a kiygan shohning ko'kragigacha tushirilgan tasviri. Tersida esa ot choptirib kelayotgan egizak aka-uka Dioskurlar tasviri ifodalangan va tangada ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ "Xaloskor shoh Yevkratid" (Soter vasilevs Evkratidoy) degan yunoncha yozuv orqali o'z titulini ifodalagan. Yevkratid (G) guruhiga kiruvchi 46 dona tanga aynan Yevkratidning birinchi tur tangalari va ularga taqlidan zarb etilgan namunalar hisoblanadi. [6:95] Shuningdek kolleksiyada 5 dona turli hukmdorlar tangalari ham uchraydi. Baqtriya hududida pul munosabatlarining boshlanishi antik davrga borib taqaladi. Yunon-Baqtriya podsholigining tanga sistemasi antik standartga asoslangan edi: tangalar asosan kumush va misdan, bazan tilladan zarb etilardi. [2:9]

Yunon-Baqtrniya kumush tangalari, asosan, bir andozada bo'lib, o'ng tomonida hukmdor podshonng, tersida esa u o'ziga pir qilib olgan ma'budlarning, masalan, Zevs,

Gerakl, Poseydon, Apollonning tasviri tushinilar edi. Ularda podshoning martabasinn, ismini hamda laqabini masalan «podsho Antimax Xudoning deb beruvchi grek yozuvlarni yarim doira yeki ustuncha shaklida joylashtirilgan. Bundan tashqari, tanganing tersida ma'budning tasviri yonida bir necha yunon harflaridan iborat monogramma xam bor. Monogrammaning nima uchun kerakligi haligacha noma'lum: ba'zi tadqiqotchilar bu zarbxona nomlarning qisqartirib yozilgani desa, ba'zilari tangalarni chiqarish uchun mas'ul bo'lgan amaldorlarning ismlari, xatto tanga zarb etilgan sana deb ham taxmin qilishadi. [2:11] Biz o'rganayotgan numizmatik materialning asosini tashkil etgan hukmdor Yevkratid davrida zarb etilgan tangalar ichida o'ng tomonida podshohning o'z surati hamda ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ «Ulug' shoh Yevkratid» degan yozuv, tersida esa yigit yoki erkak xamda peshonasida tillaqosh taqqan ayolning yon tomonidan olingan surati aks ettirilgan. Suratning tagida: «Geliokl va Laodika» deb yozilgan tangalar uchraydi. Yunon-Baqtriya tangalari texnikaviy ijrosi jihatidan va xususan, podshohdarning siymosini aks ettirishdagi badiiy ifoda usullari jihatidan hatto eng baland saviyada zarb etilgan ellada tangalaridan ustun turadi. Yevkratidning kichik kumush tangalari, shuningdek, yirik nominallar, ikki turga bo'linadi. Birinchi tur: o'ngda ko'krak qafasigacha bo'lgan toj kiygan hukmdor tasviri, dafna novdalari bilan Dioskur tasviri. Ikkinchi tur: o'ng tomonda toj va dubulg'adagi hukmdorning ko'krak qafasigacha bo'lgan tasviri, dafna novdalari bilan Dioskur tasviri tushirilgan. Biz o'rganayotgan kolleksiyadagi Yevkratid tetrodraxmalari monogramkali birinchi turdagi tangalarni nazarda tutadi. Xuddi shunday tanga Kampirtepada ham topilgan. Ushbu joyda yana ikkita obol topilgan, ammo ularning ikkalasi ham yomon saqlanib qolgan, bu esa ularni qat'iy atributlashni imkonsiz qiladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Yevkratid Yunon-Baqtriya taxtidagi so'nggi taniqli shoh bo'lib, uning hukmronligi davrida mamlakat o'z mustaqilligini va iqtisodiy qudratini saqlab qoldi. Yevkratidning vafoti bilan Yunon-Baqtriya davlatining gullab yashnashi tugadi va uning siyosiy tanazzuli boshlandi. Yevkratid (171-155 mil. avv. yillar) tangasining ikkinchi turida o'ng tomonida makedoncha dubulg'a kiygan shohning ko'kragigacha tushirilgan tasviri. Tersida yesa ot choptirib kelayotgan yegizak aka-uka Dioskurlar tasviri ifodalangan va tangada ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ "Xaloskor shoh Yevkratid" (Soter vasilevs Evkratidoy) degan yunoncha yozuv orqali o'z titulini ifodalagan. Uning tituli Xaloskor (Soter) bo'lganlini u zarb ettirgan tangalardan ma'lum. Yevkratid taxt uchun bo'lgan kurashda Demetriy ustidan g'alaba qozonadi. Hokimiyatni qo'lga kiritgach, u "Soter" (qutqaruvchi) titulini oladi. Bu unvon Baqtriyani

Demetriydan qutqardi degan ma'noda qo'llangan ehtimol. [8:10]

Yunon-Baqtriya tangalarida andozaga tushib qolgan tasvirlardan chekinish hollari ham uchrab turadi. Podsho Yevkratid davrida zarb etilgan tangalarning o'ng tomonida podshohning o'z surati hamda "Ulug' shoh Yevkratid" degan titil yozilgan, tersida esa yigit yoki erkak hamda peshonasiga tillaqosh taqgan ayolning yon

tomondan zarb etilgan surati aks ettirilgan. Suratning tagiga: "Geleokl va Laodika" deb yozilgan. [9:25] Bir qator olimlar bu tangalarning teskari tomonida Yevkratid ning ota-onasi tasvirlanganligiga shubha qilmaydi. Boshqa tadqiqotchilar bu tangalarning teskari tomonida Yevkratidning o'g'li Geliokl va kelini Laodika tasvirlangan, bu tangalar merosxo'ning nikohi sharafiga Laodika nomi berilgan deb ishoniladi. [11:23]

**2019-yil 14-sentyabr kuni "Ayrptom" bo'xona chegara postida qo'lga olingan tangalar kolleksiyasining gu-
ruhlarga ajratilgan tahlili.**

№	Yevkratid tangalari	Topilgan joyi	Avers	Revers	Tanga tipi	Kimyoviy taxlil	Adabiyot
	Ushbu guruhga kiruvchi tangalar soni	Og'irligi (gr)					
1	Yevkratid (A) 28 dona	--- 0,67			Aversda: Makedoncha dubulg'a kiygan shohning ko'krigigacha tushirilgan tasviri. Reversda: Ot choptirib kelayotgan egizak aka-uka Dioskurlar tasviri ifodalangan va tangada ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ "Xaloskor shoh Yevkratid" (Soter vasilevs Evkratidoy) degan yunoncha yozuv orqali o'z titulini ifodalagan	Ag-95,7885 Cu-3,8581 Sn-0 Pb-0,2862 Ni-0 Bi-0,0673 Zn-0 Fe-0	Зеймаль 1983. С-65; Ртвеладзе 1987 С- 58-59; Ртвеладзе 2002 С-157.
2	Yevkratid (B) 48 dona	--- 0,42			Yevkratid tangasiga taqlidan zarb ettirilgan tanga namunasi. Tasvir Hukmdorning ikkinchi tur kumush tangalaridagi tasvirga o'xshash	Ag-98,2404 Cu-0,3599 Sn-0 Pb-0,0677 Ni-0 Bi-0,2542 Zn-0 Fe-0,9983	Зеймаль 1983. С-65; Ртвеладзе 1987 С- 58-59; Ртвеладзе 2002 С-157.
3	Yevkratid (C) 8 dona	--- 0,70			Yevkratid tangasiga taqlidan zarb ettirilgan tanga namunasi. Tasvir Hukmdorning ikkinchi tur kumush tangalaridagi tasvirga o'xshash	Ag-98,3048 Cu-6,878 Sn- 0 Pb-0,2951 Ni- 0 Bi- 0,181 Zn-0 Fe-0,34	Зеймаль 1983. С-65; Ртвеладзе 1987 С- 58-59; Ртвеладзе 2002 С-157.
4	Yevkratid (D) 5 dona	--- 0,59			Yevkratid tangasiga taqlidan zarb ettirilgan tanga namunasi. Tasvir Hukmdorning ikkinchi tur kumush tangalaridagi tasvirga o'xshash	Ag-98,5096 Cu-1,3171 Sn- 0 Pb-0,1733 Ni- 0 Bi- 0 Zn-0 Fe-0	Зеймаль 1983. С-65; Ртвеладзе 1987 С- 58-59; Ртвеладзе 2002 С-157.

5	Yevkratid (E) 4 dona	—//— 0,67			Yevkratid tangasiga taqlidan zarb ettirilgan tanga namunasi. Tasvir Hukmdorning ikkinchi tur kumush tangalaridagi tasvirga o'xshash	Ag -91,5278 Cu -7,7157 Sn -0,7069 Pb -0 Ni -0 Bi -0 Zn -0 Fe -0,0496	Зеймаль 1983. С-65; Ртвеладзе 1987 С- 58-59; Ртвеладзе 2002 С-157.
6	Yevkratid (F) 100 dona	—//— 0,60			Aversda: Tasvir noaniq Reversda: Dioksur tasviri saqlangan	Ag -96,36 Cu -1,4616 Sn - 0 Pb -0,0388 Ni - 0,0256 Bi -0,5108 Zn - 0 Fe -1,2616	Зеймаль 1983. С-65; Ртвеладзе 1987 С- 58-59; Ртвеладзе 2002 С-157.
7	Yevkratid (G) 46 dona	—//— 0,71			Yevkratidning birinchi tur tangasi Avers: diademdagi ko'krak qafasigacha bo'lgan hukmdor tasviri, Rever: dafna shoxlari bilan chopayotgan otlardagi Dioskur tasviri hamda oddiy afsona Qirol hukmdor Yevkratidning (tangasi) ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ afsonasi ifodalangan	Ag -96,2676 Cu -1,425 Sn -0 Pb -0,3079 Ni - 0 Bi - 0 Zn -0 Fe -0	Зеймаль 1983. С-65; Ртвеладзе 1987 С- 58-59; Ртвеладзе 2002 С-157.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

1. Попов А.А. Греко-Бактрийское царство. – Москва: 2008.С-6.
2. Ртвеладзе Э.В. Древние монеты Средней Азии. – Ташкент: 1987. С-9.
3. Ш.Пидаев “Тангалар давр кўзгусида” Ташкент: 1984. С. 3-9.
4. Горин.А.Н. Денежное обращение северной бактрии в середине II в. до н.э. – III в. н.э. Ташкент: 1987. С-3.
5. Зеймаль Е.В. Древние монеты Таджикистана. Душанбе, 1983. С-16.
6. Н.Д.Двуреченская, А.Н.Горин, К.А.Шейко Монеты из крепости Узундара (по результатам работ 2015 г.).
7. Попов А.А. Эволюция царской власти в Греко-Бактрии Античное общество - IV: Власть и общество в античности. Материалы международной конференции антиковедов, проводившейся 5-7 марта 2001. С-10
8. Ртвеладзе Э.В. Древние монеты Средней Азии. Из литературы. Г. Гусьяма. – Ташкент: 1987. С-25.
9. Ртвеладзе Э.В. Титулы правителей государств и владений Средней Азии в начале I тыс.до н.э // ОНУ. – 2006. – С. 46-57;
10. Sallet . Die Nachfolger Alexanders des Grossen in Baktrien und Indien. Berlin, 1879. P-23.